

MIRANDA PTAK*

OBSZARY NATURA 2000 A ZŁOŻA WĘGLA BRUNATNEGO W DORZECZU ODRY

Streszczenie

Artykuł przedstawia aktualny stan wyznaczania sieci obszarów Natury 2000 w Polsce z zaznaczeniem złóż węgla brunatnego występujących w Dorzeczu Odry, które zlokalizowane są w obszarach naturalnych. Ponadto artykuł przedstawia najnowsze regulacje prawne w tym zakresie oraz wskazuje na problemy jakie towarzyszą w poszukiwaniu metody oceny możliwości prowadzenia odkrywkowej działalności w obszarach naturalnych.

Słowa kluczowe: górnictwo odkrywkowe, Natura 2000, złoża węgla brunatnego, Dorzecze Odry

Wprowadzenie

Węgiel brunatny jest cennym surowcem Dorzecza Odry. Bogate złoża węgla brunatnego mogą dla obszarów zachodniej Polski wkrótce wyznaczyć nowy kierunek rozwoju. Szczególnie taki rozwój powinien nastąpić na terenach po nieistniejących już PGR-ach pozostawionych jako nieużytki, bez przyszłości i wizji na ich zagospodarowanie. Wspomniany rozwój winien być budowany na dwóch podstawowych filarach: poszanowaniu wartości społeczno-gospodarczych i poszanowaniu wartości przyrodniczych. Pozwoli to urzeczywistnić ideę zrównoważonego rozwoju, która złotymi zgłoskami wybija się na plan pierwszy wspólnotowego i polskiego prawodawstwa. Niestety, jak wszystko co ma zapewnić trwałe dobro, nie przebiega on bez zgrzytów i problemów. Jednym z nich są inwestycje polegające na eksploatacji złóż węgla brunatnego jakie znajdują się w obszarach naturalnych, których charakterystyka, jak również złożoność problemu, zostanie przedstawiona poniżej.

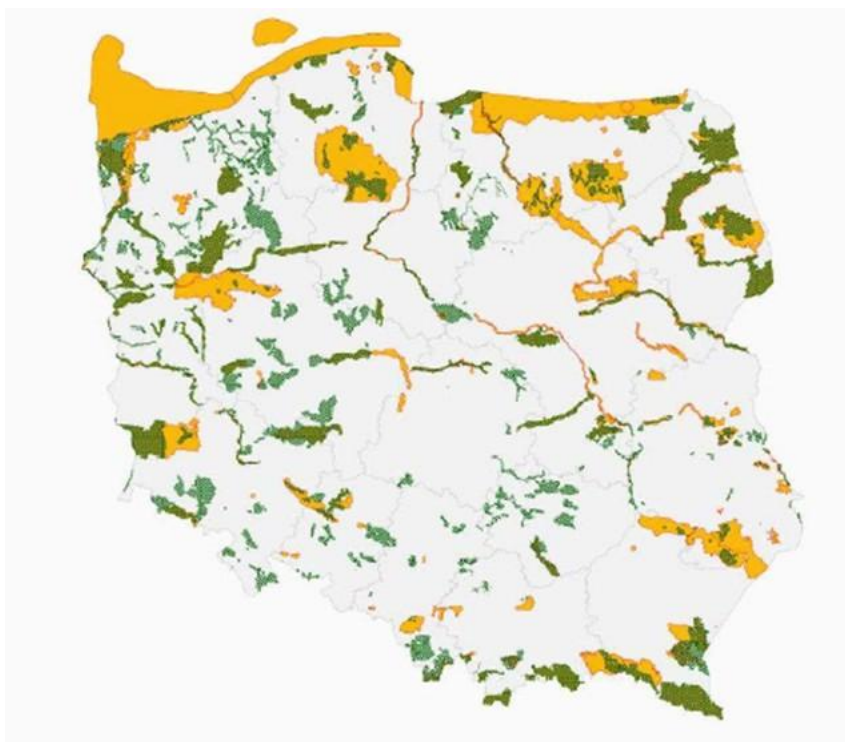
* Okręgowy Urząd Górniczy we Wrocławiu

Uwagi ogólne

Problem prowadzenia odkrywkowej działalności górniczej na obszarach Natury 2000 na przestrzeni ostatnich sześciu lat miał różną dynamikę. Trzeba zauważyć, że od dnia 1 maja 2004 r., kiedy Polska przystąpiła do Unii Europejskiej, polskie ustawodawstwo przyjęło cały wspólnotowy dorobek prawny, a z tym również regulacje i zobowiązania dotyczące tworzenia i ustanawiania obszarów Natura 2000 [Kasztelewicz i Ptak 2009a,b]. Z perspektywy minionego czasu można powiedzieć, że jako kraj, który miał wyznaczyć obszary cenne przyrodniczo dla Wspólnoty, nie byliśmy niestety przygotowani. Nie utyskując i nie narzekając na zastaną sytuację należy jednak stwierdzić, że Polska nie miała wykonanej inwentaryzacji przyrodniczej w oparciu o jednolite kryteria, która zapewniłaby komfort typowania obszarów naturalnych (dla przykładu Czesi wykonywali swoje typowania w oparciu o stałą grupę operacyjną przyrodników, o wcześniej wykonane inwentaryzacje i o jednolite kryteria). W Polsce pierwsze prace przyrównać można do pospolitego ruszenia, czego efektem były kłótnie pomiędzy stroną rządową a przyrodnikami. W konsekwencji, w 2004 i 2005 roku, z uwagi na niejasności, brak inwentaryzacji, odmienne zdania pomiędzy stanowiskiem rządowym a stanowiskiem przyrodników, w przedmiocie wyznaczania obszarów naturalnych zapanowała anarchia. Grupy przyrodników lub pojedyncze osoby z różnym skutkiem wykonywały dokumentacje przyrodnicze. Efektem tego okresu była lista rządowa i lista ekologów (*Shadow List*), które zasadniczo różniły się i zakresem ochrony i typowaniem obszarów naturalnych, jak i obiektami tej ochrony. Lata: 2006, 2007, 2008 oraz szczególnie rok 2009 były okresem, kiedy doniesienia stowarzyszeń ekologów do Komisji Europejskiej wymusiły na stronie rządowej wzmożenie prac nad obszarami Natura 2000. Efektem minionego roku było podanie do wiadomości przez Ministra Środowiska Macieja Nowickiego, że w Polsce „zakończyliśmy okres wyznaczania obszarów naturalnych”. W tym miejscu należy doprecyzować, iż niewątpliwie jest sukcesem, że strona rządowa i przyrodnicy doszli do jakiegoś konsensusu, ale sam proces tworzenia nie jest procesem zamkniętym. Po pierwsze – z racji samej natury rzeczy, gdyż jest to proces stale podlegający zmianom, a po drugie – o zamknięciu na tą chwilę można mówić w przypadku obszarów ptasich. Obszary siedliskowe są natomiast jeszcze na etapie zatwierdzania w Komisji Europejskiej, a tym samym mogą one być uznane lub nie, jako tereny o znaczeniu wspólnotowym. Mimo tych, bardzo trudnych dla inwestora zawiłości prawnych, każdy potencjalny przedsiębiorca musi wiedzieć, że eksploatacja złoża kopaliny ściśle wiąże się z uwarunkowaniami, jakie niesie ze sobą najmłodsza forma ochrony przyrody – obszary Natura 2000.

Stan prac nad obszarami Natura 2000 w Polsce

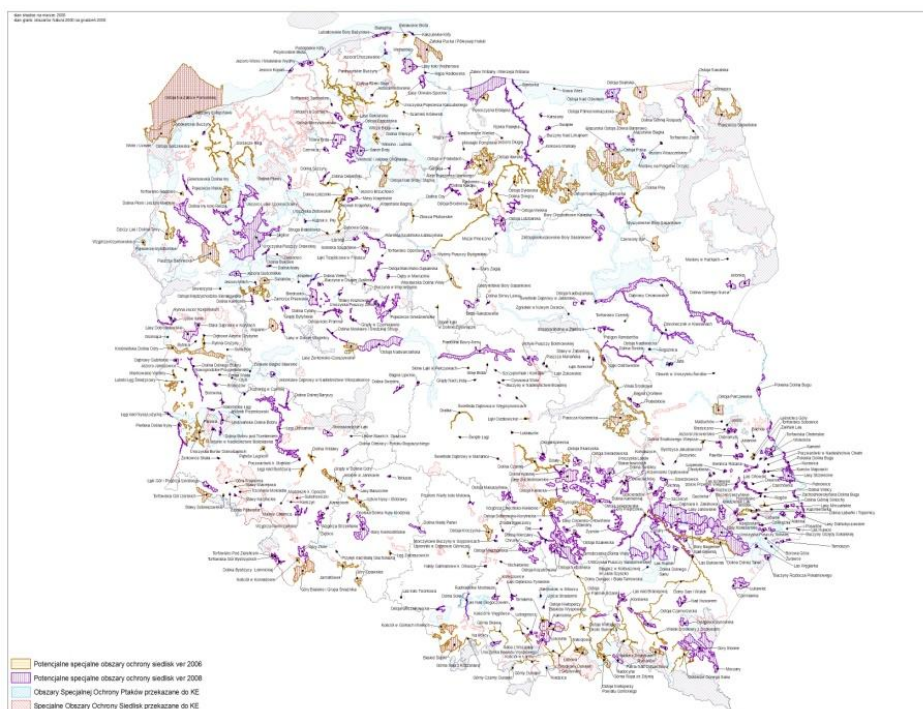
Na przestrzeni ostatnich sześciu lat widać jednoznacznie, że na mapie Polski obszary Natura 2000 są coraz liczniejsze i zajmują coraz większą powierzchnię. Pierwsze prace nad tymi obszarami i ich lokalizacją były przeprowadzone w końcu lat osiemdziesiątych, a o ich wdrożeniu rozmawiano podczas prac nad pakietem akcesyjnym przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Wyznaczenie obszarów przyrodniczych było więc jednym z obowiązków, jaki Polska musiała spełnić przystępując do Wspólnoty Europejskiej. Dla porównania, do końca czerwca 2007 roku ustanowiono w Polsce 72 obszary ptasie i 184 obszary siedliskowe. Łącznie zajmowały one około 12,8% powierzchni kraju. Następnie w lipcu 2007 roku nastąpiło poszerzenie propozycji rządowej i ustanowiono 91 obszarów ptasich oraz zwiększono listę obszarów siedliskowych do 261, co powierzchniowo odpowiadało około 18,5% powierzchni kraju. W 2008 i 2009 roku intensywnie zmieniały się ilości wyznaczanych obszarów.

Rys. 1. Mapa Polski z projektowanymi obszarami przyrodniczymi
[Ministerstwo Środowiska, stan przed 2007 r.]
Fig. 1. Polish Map of the design Natura 2000 areas
[Ministry of the Environment, the state before 2007]

Na koniec 2009 roku stan wyznaczania obszarów naturalnych był następujący: 823 obszary siedliskowe, zajmujące obszar o łącznej powierzchni 11,05% powierzchni lądowej kraju oraz 141 obszarów ptasich, zajmujących łącznie 15,56% powierzchni lądowej kraju. W tej liczbie jest 7 obszarów o statusie ptasio-siedliskowym.

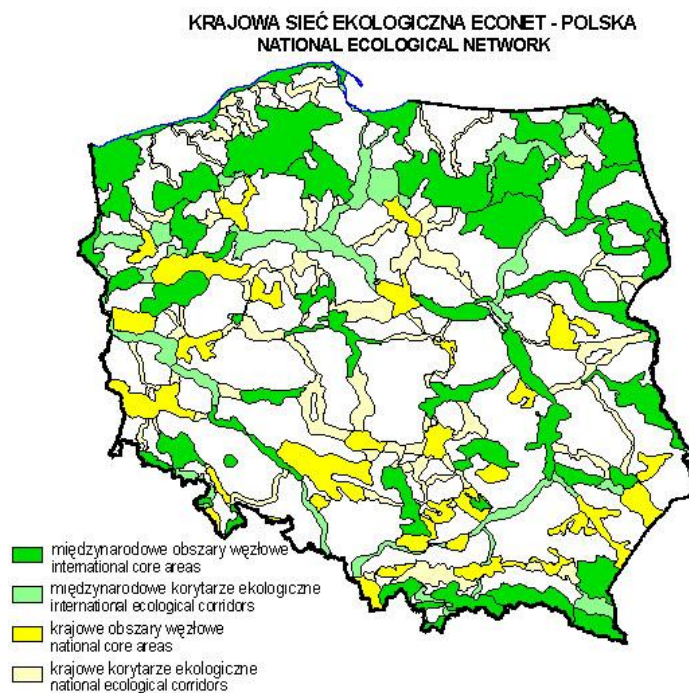
Całkowita liczba obszarów naturalnych w Polsce na koniec 2009 roku, jaką ustalono w oparciu o dane ministerialne oraz środowiska przyrodnicze (i utrzymana do I kwartału 2010 r.) wynosi 957 obszarów o łącznej powierzchni lądowej kraju 19,97%. Jak widać z przedstawionych danych, jest to znaczna część powierzchni kraju. Do pełni obrazu należy dodać ok. 33% wskaźnik lesistości Polski, co czyni powierzchnię lądową Polski bardzo szczelną dla inwestycji przemysłowych. Śmiało można stwierdzić, że już teraz nie ma w Polsce powierzchni bezkonfliktowej do podejmowania inwestycji, lub że przestrzeń ta bardzo się skurczyła.

Rys. 2. Mapa Polski z projektowanymi obszarami naturalnymi
[Ministerstwo Środowiska stan na koniec 2009 r.]
Fig. 2. Map of the Poland with designed Natura 2000 areas
[Ministry of Environment, state at the end of 2009]

Bardziej aktualne niż kiedykolwiek wydają się postulaty o zabezpieczanie złóż kopalin. Złóż, które z uwagi na liczne cele ochronne, nie mogą być eksploatowane. Głębiej analizując regulacje prawne widać jak z dnia na dzień potęgują się wymagania proceduralne oraz finansowe dla potencjalnych inwestorów. Nakładając na ten obraz dane liczbowe innych krajów Wspólnoty, widać wyraźny podział pomiędzy krajami takimi jak Francja, Niemcy, Holandia, Szwajcaria, Wielka Brytania, Norwegia, Dania a Polską, Słowacją czy Węgrami. Nowe kraje Wspólnoty mają zdecydowanie wyższy procentowy udział obszarów naturalnych w powierzchni lądowej kraju. Poniżej zamieszczone są dwa rysunki przedstawiające stan obszarów Natura 2000 przed 2007 rokiem oraz stan obszarów Natura 2000 na koniec 2009 roku (rys. 1 i 2).

Przedstawiając problematykę wyznaczania obszarów naturalnych należy wspomnieć, że docelowo polskie obszary Natura 2000, na które składają się tzw. obszary ptasie, obszary siedliskowe oraz obszary o statusie ptasio-siedliskowym, mają stanowić spójną sieć obszarów chronionych. Stworzą one paneuropejską sieć obszarów chronionych w celu zachowania bioróżnorodności. Proponowany docelowy kształt krajowej sieci ekologicznej – ECONET Polska przedstawiono na rys. 3.

Rys. 3. Mapa Polski z propozycją docelowej sieci ekologicznej ECONET-POLSKA
Fig. 3. Map of Poland with proposed target ecological network ECONET-POLAND

Nowe regulacje prawne dla obszarów Natura 2000

Pomimo, że regulacje unijne nie zmieniły się, to w polskim prawodawstwie została wprowadzona kolejna zmiana mająca na celu właściwe dostosowanie regulacji krajowych do unijnych. Od 28 marca 2010 roku pojawił się nowy akt prawny - rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 17 lutego 2010 r. w sprawie sporządzania projektu planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000. (Dz. U. Nr 34, poz. 186). Jest to realizacja delegacji ustawowej zawartej w art. 28 ust 13 ustawy o ochronie przyrody (tj. z 2009 r. Dz. U. Nr 151, poz. 1220 ze zm.). Przedmiotowy akt reguluje tryb sporządzania projektu i zmian planu zadań ochronnych dla obszarów naturalnych oraz zakres prac koniecznych dla sporządzenia projektu planu zadań ochronnych. Regulacja porządkuje obowiązki, jakie ciążą na regionalnych dyrektorach ochrony środowiska jako jednostkach sprawujących nadzór nad obszarami naturalnymi. Przedmiotowych planów zadań ochronnych nie należy mylić z planami ochrony dla obszarów Natura 2000, które dopiero doczekają się regulacji szczegółowej (zgodnie z delegacją zawartą w art. 29 ust 10 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody). Daleko posunięte są również prace legislacyjne dotyczące gruntownych zmian w zakresie regulacji w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, w tym siedlisk przyrodniczych i gatunków o znaczeniu priorytetowym oraz wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000, a także kryteriów wyborów obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000.

Natura 2000 a złoża węgla brunatnego w Dorzeczu Odry

Analizując obszar Dorzecza Odry pod rozważę bierzemy bardzo duży obszar Polski. W tym obszarze, w wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono występowanie aż 11 złóż węgla brunatnego, które bądź w całości pokrywają obszar naturalny, bądź też stanowią jakiś procent jego ogólnej powierzchni. Te 11 złóż węgla brunatnego stanowi ponad połowę wszystkich konfliktowych złóż węgla brunatnego występujących w Polsce. Złoża węgla brunatnego są w różnym stopniu zagospodarowane, jak i udokumentowane. Poniższa tabela (tab. 1) przedstawia nazwy złóż, numer z bazy danych MIDAS, ich stopień zagospodarowania oraz obszary Natura 2000 wraz z ich lokalizacją terytorialną. Złoża węgla brunatnego, poprzez eksploatację, oddziałują na trzy obszary ptasie Natura 2000: Puszcze Notecką, Dolinę Środkowej Odry i Bory Dolnośląskie oraz na pięć obszarów siedliskowych: Dolina Ilanki, Buczyna Łagowsko-Sulęcińska, Dolina Pliszki, Torfowisko Młodno i Pątnów Legnicki.

Tab. 1. Złoże węgla brunatnego Dorzecza Odry w obszarach Natury 2000 [Ptak 2007a,b,c; 2008a,b]

Tab. 1 Brown coal deposits of the Odra River Basin in the areas of Natura 2000 [Ptak 2007a,b,c; 2008a,b]

ZŁOŻE	MIDAS	zagospodarowanie	OSO - PTASIE	SOO - SIEDLISKO WE	Miejscowość /Powiat
Kopalnia Wanda	4300	rozpoznanie szczegółowe	PUSZCZA NOTECKA PLB 300015		Międzychód/Międzychód
Rzepin	5604	wstępne rozpoznanie		DOLINA ILANKI PLH 080009	Cybinka/Słubice; Rzepin/Słubice; Słubice/Słubice
Torzym	5603	wstępne rozpoznanie		DOLINA ILANKI PLH 080009	Łągów/Świebodzin; Sulęcín/Sulęcín; Torzym/Sulęcín
Torzym Pole Południe	5603	wstępne rozpoznanie		BUCZYNA ŁAGOWSKO - SULEĆCIŃSKA PLH 080008	Łągów/Świebodzin; Sulęcín/Sulęcín; Torzym/Sulęcín
Sieniawa – Siodło	416	rozpoznanie szczegółowe		BUCZYNA ŁAGOWSKO - SULEĆCIŃSKA PLH 080008	Łągów/Świebodzin; Sulęcín/Sulęcín;
Sądów	497	wstępne rozpoznanie		DOLINA PLISZKI PLH 080011	Cybianka/Słubice; Maszewo/Krosno Odrz.; Torzym/Sulęcín
Cybinka	478	wstępne rozpoznanie	DOLINA ŚRODKOWEJ ODRY PLB 080004	TORFOWISKO MŁODNO PLH080005	Cybianka/Słubice; Maszewo/Krosno Odrz.
Mosty	496	wstępne rozpoznanie	BORY DOLNOŚLASKIE PLB 020005		Łęknica/Żary
Kaławski - Szyb Główny	419	zaniechana	BORY DOLNOŚLASKIE PLB 020005		Węglińiec/Zgorzelec
Kaławsk -	5100	wstępne rozpoznanie	BORY DOLNOŚLA		Węglińiec/Zgorzelec

Południe			SKIE PLB 020005		
Legnica - Pole Wschód	441	rozpoznanie szczegółowe		PĄTNÓW LEGNICKI PLH 020052	Kunice/Jawor

Przedstawiona tabela 1 odpowiada danym, jakie udostępniło Ministerstwo Środowiska 30 czerwca 2009 r. Z przeprowadzonych badań i analiz poszczególnych złóż w kontekście ich walorów geologiczno – górniczych, jak i walorów przyrodniczych uzyskano wyniki wskazujące, iż w większości przypadków możliwe jest prowadzenie eksploatacji złoża. Przy pomocy metody klasyfikacji złóż w obszarach Natura 2000, dokonano swobodnego rankingu waloryzacji tych złóż w odniesieniu do możliwości eksploatacji ich z uwagi na obszary Natura 2000.

Eksploatacja złóż w obszarach Natura 2000 – poszukiwanie metody

Eksploatacja złóż węgla brunatnego i nie tylko tej kopaliny, na trwale splotła się z najmłodszą formą ochrony przyrody, jaką są obszary Natura 2000. Jest to dość trudne partnerstwo, gdyż brak jest instrumentów metodycznych, które pozwoliłyby inwestorowi, czy też nadzorca terenu lub organowi administracji, jednoznacznie i obiektywnie ocenić możliwość prowadzenia działalności górniczej na tych obszarach. Nie można też przenieść modeli, jakie próbuje się wypracować w innych dziedzinach i innych krajach. Polska ma bowiem własną charakterystykę, która nie jest adekwatna ani do warunków geologiczno-geologicznych, ani prawnych, ani też przyrodniczych innych krajów Wspólnoty. Dla przykładu, w Niemczech stosowana jest metoda ogólnego ryzyka środowiskowego (*Environmental Risk Assessment – ERA*) dla ryzyka środowiskowego spowodowanego planowaną budową lub rozbudową dróg szybkiego ruchu [Palmąka 2005]. Metoda ta opiera się na określeniu odporności środowiska dla poszczególnych komponentów, np. dla krajobrazu (*landscape resistance*) oraz siły oddziaływania (*impast strength*). Ocena ryzyka środowiskowego dla planowanej inwestycji, wpływającej negatywnie na stan środowiska, została określona na podstawie zbiorczej macierzy kategoryzującej, jako iloczyn odporności środowiska i siły oddziaływania inwestycji:

$$RR = LR \times IS$$

gdzie: RR - stopień ryzyka (*risk rank*), LR- odporność środowiska (*landscape resistance*), IS - siła oddziaływania (*impast strength*).

Przy określaniu całkowitej oceny ryzyka środowiskowego (GRR) należy uwzględnić procentowy udział poszczególnych powierzchni, których stopień narażenia na oddziaływanie został wcześniej ustalony wg powyższego wzoru. Całkowita ocena ryzyka środowiska, jaka znalazła zastosowanie przy inwestycjach drogowych jest pięciostopniowa; stopień ryzyka (*General Risk Rank*) może być: nieistotny (*very low*), mały (*low*), średni (*middle*), wysoki (*high*) i bardzo wysoki (*very high*).

W przypadku inwestycji górniczych brak jest wypracowanych metod. Dlatego też zostały podjęte próby opracowania metody do oceny możliwości prowadzenia odkrywkowej działalności górniczej oddziałującej na obszary Natura 2000. Do badań zostały wykorzystane różne techniki i metody matematyczno-statystyczne. Wspólnym mianownikiem ich było zebranie, zgromadzenie i opracowanie danych. W dalszej kolejności został wykonany ranking złóż oddziałujących na obszary Natura 2000, przy użyciu metody AHP – Analitycznego Procesu Hierarchicznego. Uzyskane wyniki posłużyły jako jeden ze strumieni danych dla klasyfikacji opartej na klasyfikatorze Bayesa.

Podsumowanie

Jak wynika z treści artykułu, obszar Dorzecza Odry jest bogaty w surowiec, jakim jest węgiel brunatny. Występujące tu złoża węgla brunatnego to w 11 przypadkach złoża oddziałujące na obszary Natura 2000, co stanowi ponad połowę wszystkich złóż konfliktowych w Polsce. Wyraźnie widać, z uwagi na procentowy udział różnych reżimów ochronnych, w tym Natury 2000, że mocno skurczyła się bezkonfliktowa powierzchnia przemysłowa w Polsce. Jednocześnie, przy bardzo lawinowo narastającym problemie inwestycji górniczych w obszarach Natura 2000, brak jest metody oraz uniwersalnych i obiektywnych narzędzi do oceny możliwości prowadzenia działalności górniczej w obszarach naturalnych. Ten ostatni argument najbardziej przyczynił się do rozpoczęcia prac w poszukiwaniu metody, która rozwiązywałaby ten problem.

*Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2008-2011
jako grant promotorski*

Literatura

1. PALMAKA M.: *Metody oceny ryzyka środowiskowego na przykładzie planowania inwestycji liniowych* Wyd. Przegląd Geologiczny vol. 53 nr 7, Warszawa 2005
2. PTAK M.: *Sieć obszarów Natura 2000 w aspekcie działalności odkrywkowych zakładów górniczych* wyd. Bezpieczeństwo pracy i ochrona środowiska w górnictwie WUG 6(154)/2007, Katowice 2007
3. PTAK M.: *Wpływ ochrony przyrody na możliwość prowadzenia odkrywkowej działalności górniczej w aspekcie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000*, Prace naukowe GIG „Geologia i geofizyka w rozwiązywaniu problemów współczesnego górnictwa i terenów pogórnicznych; Kwartalnik, wyd. spec. Nr III/2007, Katowice 2007
4. PTAK M.: *Kompensacja przyrodnicza w działalności górniczej ze szczególnym uwzględnieniem obszarów Natura 2000*. Kopaliny Podstawowe i Pospolite Górnictwa Skalnego 5/2007 (48); 2007
5. PTAK M. Istota ochrony obszarów Natury 2000 i poszukiwanie metody oceny możliwości prowadzenia działalności górniczej na tych obszarach. Materiały publikowane i prezentowane na Konferencji VIII Ochrona obszarów górniczych Szczyrk 2008, SITG Oddział w Katowicach
6. PTAK M. The usefulness of selected scientific methods to solve the conflicts of face mining and regions Nature 2000. Mineral Resources Management, Quarterly Volume 22 Issue 3/1; IGSMiE PAN Kraków 2008
7. KASZTELEWICZ Z., PTAK M.: *Wybrane problem zabezpieczania złóż węgla brunatnego w Polsce dla odkrywkowej działalności górniczej*, IGSMiE PAN, Polityka Energetyczna Tom 12, Z. 2/2 2009
8. KASZTELEWICZ Z., PTAK M.: *Procedura oceny oddziaływania na środowisko w górnictwie odkrywkowym, w świetle nowych regulacji ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki obszarów Natura 2000*, IGSMiE PAN, Kwartalnik. Gospodarka Surowcami Mineralnymi Tom 25, z. 3, str. 153-171

Akty prawne

1. Dyrektywa Rady z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikich ptaków; Dyrektywa zmieniona przez 981/854/EWG, 91/244/EWG, 94/24/EWG opublikowana (Dz. Urz. WE seria L 1979r. Nr 130 s.1)
2. Dyrektywa Rady z dnia 21 maja 1992 roku w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory; Dyrektywa zmieniona przez 97/62/EWG; opublikowana (Dz. Urz. WE seria L 1992r. nr 2006 s.7)
3. Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tj. z 2009 r. Dz. U. 151, poz. 1220z późn. zm.)

4. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 Prawo ochrony środowiska (Dz. U. tj. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 ze zm.)
5. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Dz. U. nr 229, poz. 2313) zmienione rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 5 września 2007r. (Dz. U. 179, poz. 1275)
6. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 roku w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (Dz. U. Nr 94, poz. 795)

THE NATURE 2000 AREAS AND LIGNITE DEPOSITS ON ODRA BASIN

S u m m a r y

The article presents the current state of setting Nature 2000 areas in Poland together with lignite deposits in Odra Basin located in these areas. The most recent law regulations are presented. Furthermore, problems that come with assessment of mining activity in Nature 2000 areas are emphasized.

Key words: opencast mining, Nature 2000, lignite deposits, Odra Basin